

Inhoud

<i>Voorwoord van Maarten van Rossem</i>	7
<i>Inleiding: wie had er willen ruilen met zijn voorouders?</i>	9
Papier: een Chinese vinding van formaat	17
Schitterende kathedralen dankzij marketingtruc	20
Fabricage van boter leidde tot poetsdrift	23
De opkomst en ondergang van het roken	26
Na de turf verdwijnt ook het aardgas	29
Van gum naar correctietoets	32
Gietijzer: loeisterk en peperduur	35
Van kerfstok tot consumentenbescherming	38
Na honing en rietsuiker ook bietsuiker	41
Van zakkendragers tot containerschip	44
Overheid hielp fabrikanten aan katoen	47
Moeizaam begin van de werkweek	50
Afscheid van de stadsomroeper	53
Van Gend & Loos is nu museumstuk	56
Rit in de allereerste trein	59
Een oranjerie van glasplaten	62
Rubberen handschoen tegen infecties	65
Heerlijk helder kraanwater	68
‘Laat niet als dank...’	71
Het wonder van elektrisch licht	74
Ik ben, dus ik bel	77
Nieuwe toepassing van elektriciteit	80
Fietsen in oorlogstijd	83

De klok regeert	86
Argwaan jegens nieuwe dingen	89
Slechts één station met popmuziek	92
Schatrijk dankzij Odol-mondwater	95
De geboorte van de stofzuiger	98
Het succes van Black & Decker	101
Standbeeld voor de wasmachine	104
Kinderlijk eenvoudig: kopiëren	107
Veiliger verkeer	110
RAP, Solex en Berini	113
Stiekem tandenpoetsen	116
‘Ziekenfonds of particulier?’	119
Pronken op je paasbest	122
Hadden ze in WO2 dan nog geen balpen?	125
Vaccinatie een (te) groot succes	128
Voor ieder gezin een koelkast	131
Praatpalen stonden er maar even	134
‘Doorleren’ spreekt vanzelf	137
Ananas voor iedereen	140
<i>Verantwoording afbeeldingen</i>	144

VOORWOORD

Geschiedenis van het alledaagse

In haar succesvolle boek *Gouden jaren* beschreef Annegreet van Bergen de veranderingen in het dagelijks leven die het gevolg waren van de snelle welvaartsstijging na de Tweede Wereldoorlog. Zij behandelde daarin zaken die meestentijds ontsnappen aan de aandacht van academische historici. Ik herinner me uit dat boek bijvoorbeeld het prachtige hoofdstuk over de introductie van de telefoon, met een aangrijpende aanloop over een dramatische gebeurtenis waarbij de hoofdpersoon niet kan telefoneren.

In deze bundel met stukken die oorspronkelijk in *Historisch Nieuwsblad* zijn verschenen, zet Van Bergen het goede werk voort. Zo komt het kunst-

gebit aan bod, dat nog in de jaren zestig werd beschouwd als een fraai huwelijks-geschenk, maar ook het 002-nummer dat je moest bellen als je precies wilde weten hoe laat het was.

Bijzonder ingenomen was ik met een mooi stuk over de tot op heden onvolprezen bromfiets. Niet de auto heeft de Nederlanders op de wielen gezet, dat deed de bromfiets. Die betekende vrijheid – bovendien relatief goedkope vrijheid. De historisch geschoolde lezer vraagt zich onwillekeurig af wat nu belangrijker was: de Koude Oorlog of de bromfiets? En moet dan onvermijdelijk toegeven: de bromfiets natuurlijk!

Maarten van Rossem

INLEIDING

Wie had er willen ruilen met zijn voorouders?

Het leven te vol om het te kunnen begrijpen, te veel steden kennen om er de weg te kunnen vinden, overdonderd worden door te veel indrukken – voor de Amerikaanse diplomaat en historicus George Kennan (1904-2005) was het moderne leven ‘een film met honderden caleidoscopische scènes die aan- en uitflitsen en die weg zijn voordat er tijd is om erover na te denken’. Ach, was hij maar vijftig of honderd jaar eerder geboren. Met instemming citeerde schrijfster Lisa Halliday (1977) deze woorden van Kennan. In een interview met *de Volkskrant* van 16 maart 2019 verzuchtte ze dat zij soms ook het idee heeft dat ze in de verkeerde tijd – te laat – is geboren.

Het gevoel overweldigd te worden door een overdaad aan prikkels in een razendsnel veranderende, onoverzichtelijke wereld herken ik. Maar het idee dat ik

liever vijftig of honderd jaar eerder zou zijn geboren (in mijn geval ergens tussen 1854 en 1904) heb ik beslist niet.

Ik had niet graag willen ruilen met mijn in 1864 geboren overgrootmoeder. Terwijl zij in verwachting was van haar zevende kind, overleed haar echtgenoot in 1902. Mijn in 1899 geboren oma was toen een peuter van drie. Hoe heeft mijn overgrootmoeder zich gered, weduwe uit een milieu van land- en fabrieksarbeiders? Leefde ze van de bedeling? Of waren haar oudste twee zonen, twaalf en dertien jaar oud, al aan het werk?

DE MEESTE DOODGEWONE DINGEN ZIJN EIGENLIJK HEEL BIJZONDER

Onderhielden zij het gezin? Hoe het allemaal precies is gegaan weet ik niet. Maar zeker is dat mijn oma in haar kinderjaren een hartverscheurende armoede moet hebben gekend. Met haar had ik ook liever niet willen ruilen.

Omdat het voor haar later al niet veel beter werd, had ik evenmin het leven van mijn in 1922 geboren moeder willen leiden. Mijn opa was een ongeschoolde Twentse textielarbeider die in de crisis van de jaren dertig werkloos werd. Toen mijn moeder niet meer leerplichtig was,

kreeg zij een baantje in het magazijn van een textiel fabriek. De helft van wat ze verdiende (en dat ze, op een miniem zakcentje na, thuis allemaal afdroeg) werd in mindering gebracht op de steun van mijn grootvader. Achteraf vond ze dat nog niet het ergste. Ze had een helder verstand en had dolgraag willen doorleren, maar daar was geen sprake van. Er was geen geld en dus werd zij op haar veertiende van school gehaald. Pas eind jaren zeventig, toen ze al ver in de vijftig

was, kon ze een deel van de onderwijs-schade op de moedermavo inhalen.

De verhalen van de eerdere generaties vrouwen in mijn familie zijn echt geen uitzonderingen. Zo zagen de levens van de meeste mensen er tot voor kort uit. Het overgrote deel van de bevolking kampte met armoede en gebrek. Slechts een kleine, selecte groep leefde in welstand. Mensen die net als George Kennan en Lisa Halliday denken dat ze vijftig of honderd jaar eerder beter af

Tot in de twintigste eeuw
woonden veel Nederlanders
onder erbarmelijke
omstandigheden. Zoals deze
Friese arbeiders rond 1900.

**WIJ ZIJN SCHOON,
WARM EN
WELDOORVOED**

zouden zijn geweest, gaan er stilzwijgend van uit dat ze dan niet tot de talrijke paupers hadden behoord, maar tot een kleine bevoorrechte klasse.

Maar zelfs voor rijke stinkerds was het leven in vroegere jaren bepaald geen pretje. Neem de gezondheidszorg: zonder de huidige geneesmiddelen was er geen kruid gewassen tegen toen vaak heersende ziektes als cholera, tuberculose of difterie. Zelfs longontstekingen waren al gauw fataal.

Uiteraard moest men het zelfs in de aller-, allerhoogste kringen zonder de inzichten van de moderne geneeskunde stellen. Zo stierf prins Albert, echtgenoot van de Britse koningin Victoria (1819-1901), in 1861 al op 42-jarige leeftijd. Zijn artsen meenden indertijd dat hij aan de gevreesde buiktyfus was bezweken. Tegenwoordig vermoedt men dat het ging om maagkanker of een onbehandelde ziekte van Crohn. Maar zelfs al hadden zijn dokters die ziektes destijds wel onderkend, dan nog hadden ze weinig kunnen uitrichten, omdat er toen nog geen afdoende remedie bestond.

De talrijke arme sloebars hadden het nog veel zwaarder. Hun ontbrak het niet alleen aan goede dokters, medicijnen en antibiotica, maar vaak ook aan eerste levensbehoeften zoals genoeg voedsel en

betrouwbaar water. Ze woonden in kille, vochtige huizen zonder riolering, droegen tijdenlang dezelfde kleren en ook hun persoonlijke hygiëne was erbarmelijk.

Wanneer wij dromen van het rustige en overzichtelijke leven van vroeger, of nog liever van 'een leven in harmonie met de natuur', doen we dat vanuit een comfortabele positie. Wij zijn fris en schoon. Wij hebben het warm. Wij zijn weldoorvoed. Voor ons zijn dat stuk voor stuk doodgewone dingen, want in het rijke Nederland is het een dagelijkse routine om je van top tot teen te wassen, voldoende te eten en je met kleding en/of verwarming tegen vocht en kou te wapenen. Steeds meer (jonge) Nederlanders weten niet beter dan dat dit de gewone gang van zaken is. Maar zetten we een stap opzij en gunnen we onszelf de tijd om terug te blikken in de geschiedenis, dan zien we dat dit alledaagse comfort nog maar sinds kort deel uitmaakt van ieders leven.

In *Het Financieele Dagblad* van 15 december 2018 stond een pleidooi van de Amerikaanse kunsthistoricus Glenn Adamson voor meer materiële intelligentie. Volgens hem weet de moderne mens te weinig van zijn directe omgeving, omdat goederen met steeds grotere snelheden over steeds grotere

Arme sloebers ontbrak
het aan goede zorg.

afstanden worden vervoerd. Daardoor ontbreekt het zicht op de totale productieketen en op de herkomst van materialen en onderdelen. Door deze grote afstand tussen gebruikers en makers zien consumenten bijvoorbeeld niet hoeveel grondstoffen er zijn gebruikt voor hun spullen en onder welke arbeidsomstandigheden die zijn vervaardigd.

Materiële intelligentie betekent volgens Adamson dat je je gaat afvragen hoe en door wie producten worden gemaakt. Volgens hem krijg je daardoor bewondering voor het menselijk vernuft en word je je waarschijnlijk ook meer bewust van van onze plaats in de wereld en leer je meer verantwoordelijkheid te nemen voor je handelen. Lees: natuurlijke hulpbronnen minder uit te putten en zo bij te dragen aan de oplossing van het klimaatprobleem.

In navolging van Adamson pleit ik voor meer historische intelligentie. Daaronder versta ik: je van ogenschijnlijk doodgewone dingen afvragen hoelang die de mensheid al ter beschikking staan. Ik heb de afgelopen jaren getracht dit soort intelligentie te ontwikkelen.

Daarvan zijn de verhalen in *Een [ongewone] geschiedenis van doodgewone dingen* een weerslag. Zo keek ik naar grondstoffen en halfabrikaten als rubber, katoen, papier, ijzer en suiker. Toen ik in de geschiedenis

daarvan dook, deed ik bijzondere ontdekkingen. Zoals: het ogenschijnlijk simpele gietijzeren hekje in de ovale zaal van het Teylers Museum was eind achttiende eeuw het nieuwste van het nieuwste. En dat had zijn prijs: dat ene hekje kostte evenveel als al het overvloedige houtsnijwerk in diezelfde zaal.

Of: niet alleen danken we aan Napoleon de burgerlijke stand en het metrieke stelsel, maar ook de nu in Europa alomtegenwoordige suikerbieten-teelt. Ook keek ik naar nutsvoorzieningen als waterleiding en elektriciteit, en ontdekte toen bijvoorbeeld dat elektrici-

teitsmaatschappijen eind negentiende zoveel moeite moesten doen om afnemers te vinden voor hun destijds spiksplinternieuwe product dat ze samen met een uitvinder ijverden voor de aanleg van een spectaculaire bovengrondse verkeersader, de Schwebbahn, in het rotsachtige Wuppertal.

ER HEEFT NOOIT EEN BETERE WERELD BESTAAN DAN DIE VAN NEDERLAND IN DE EENENTWINTIGSTE EEUW

*Kinderen deden
levensgevaarlijk
werk in fabrieken.*

GEWONE MENSEN HOREN OOK IN DE GESCHIED- SCHRIJVING

Ook nam ik huishoudelijke apparaten als wasmachine, koelkast en stofzuiger onder de loep. Daarbij hoorde ik tot mijn verbazing dat er in de jaren vijftig van de vorige eeuw nog mensen waren die de stofzuiger een 'luiewijven- ding' noemden.

Door me te verdiepen in de geschiedenis van doodgewone dingen stuitte ik bovendien vanzelf ook op de geschiedenis van de gewone man en vrouw, die vaak op wonderlijke wijze buiten de geschiedenisboot vallen.

Zo las ik in *Het Financieele Dagblad* van 27 oktober 2018 over twee sociaal psychologen, Nina Hansen en Tom Postmes. Dit tweetal betoogde dat de komst van de wasmachine het feminisme niet had gestimuleerd. 'In plaats daarvan maakte de nieuwe technologie vooral de opkomst mogelijk van de nieuwe rol van huisvrouw: vrouwen benutten de vrijgekomen tijd niet (...) om tegen structuren in opstand te komen of zelfs maar te profiteren van hun onafhankelijkheid. In plaats daarvan namen vrouwen simpelweg de taken over die voorheen door hun bedienden werden verricht.'

Wie zo naar de geschiedenis kijkt, reduceert de talloze bedienden en daarmee de gewone mensen tot

onbeduidende randfiguren. Alleen de lotgevallen van de mevrouwen lijken relevant. Omdat dit soort verhalen de geschiedenis-

boeken domineert, is het niet zo gek dat de meeste mensen zich bij een terugblik vooral identificeren met de rijke bovenlaag. Historische intelligentie betekent in mijn opvatting ook dat je bij de geschiedenis van doodgewone dingen aandacht hebt voor *ieders* verhaal.

Het belangrijkste effect van historische intelligentie vind ik dat je tot de ontdekking komt dat de meeste doodgewone dingen in feite heel bijzonder zijn. Dan realiseer je je ook dat we misschien niet in een *ideale* tijd leven, maar dat er nog nooit een betere wereld heeft bestaan dan die van het Nederland van de eenentwintigste eeuw.

Zoals gezegd ken ik het gevoel overdonderd te worden door veel te veel prikkels. Het is bepaald geen sinecure om me daar af en toe voor af te sluiten en mijn innerlijke rust te bewaren. Desondanks wil ik voor geen goud terug naar de behalve zware ook saaie en eentonige tijd dat je 's avonds in alle rust bij het licht van een petroleumlamp aan tafel zat te lezen (als er überhaupt al een boek in huis was en je ogen na een dag hard werken nog

open kon houden) en daarna in een bedompte bedstee moest gaan slapen.

Als ik nadenk over hoe mijn leven, en dat van velen met mij, er honderd jaar eerder waarschijnlijk zou hebben uitgezien, realiseer ik me hoe gehecht ik ben aan de doodgewone dingen van nu. Sterker nog: ik kijk er met steeds meer verwondering naar en ben er dankbaar voor. Hopelijk breng ik met

dit boek iets over van mijn dankbaarheid voor het gemak en de genoegens die we aan ogenschijnlijk doodgewone dingen ontlene. Daarnaast hoop ik dat de lezer, net als ik, veel plezier beleeft aan de verhalen die schuilgaan achter doodgewone dingen.

*Annegreet van Bergen
Zutphen, zomer 2019*

*Velen waren afhankelijk
van liefdadigheid. Schilderij
van Silvio Giulio Rotta.*

